

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาและการปฏิบัติเป็นหน้าที่หลักสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสตรัสว่าพระในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่างคือ กัณฺโถธุระ การศึกษาทฤษฎี และ วิปัสสนาธุระ การลงมือปฏิบัติ^๑ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดแนวปฏิบัติไว้ ๒ ประการ หรือที่เรียกว่ากัมมัฏฐาน ๒ คือ สมถกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักการปฏิบัติทั้ง ๒ ประการ แม้จะมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือ สมถะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดวิปัสสนา และวิปัสสนาก็เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดสมถะ แล้วแต่จะเริ่มต้นด้วยวิธีการไหนก่อน^๒ หลักการปฏิบัตินั้นก็เพื่อให้พุทธบริษัทได้นำมาปฏิบัติ ในส่วนของเหตุแห่งการประพาสสมาธิคือ ประพาสชอบธรรม^๓ หลักธรรมคำสอนปรากฏในพระไตรปิฎกมากมาย แต่หลักการปฏิบัติวิปัสสนาที่สมบูรณ์ที่สุดปรากฏอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร^๔ การเจริญสติปัฏฐานส่งผลต่อชีวิตประจำวันอย่างมาก กล่าวคือ ทำให้เรามีความสุขสบายทั้งกายและใจเป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อนใจและมีความมั่นใจในตนเอง แต่หากปฏิบัติได้ภูมิธรรมสูงขึ้นไป ก็จะเกิดมี ขณิกสมาธิ ทสสนะ การรู้เห็นตามความเป็นจริง^๕

เมื่อกล่าวถึงแนวปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ถือว่าเป็นพระวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในช่วงรอยต่อในยุคถึงพุทธกาล ท่านเป็นศิษย์อาวุโสของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสี หลวงปู่ดูลย์ท่านเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณอันประเสริฐ และเป็นผู้เปี่ยมด้วย

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถา แปล ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐.

^๒ พิลิฐุ เจริญสุข, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) , หน้า ๓๕.

^๓ อจ. (ไทย) ๒๐/๑๖/๖๕.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๒ /๓๐๑ – ๓๔๐.

^๕ อจ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑ – ๒/๑ – ๕.

อนุศาสน์ปาฏิหาริย์อันหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยากยิ่ง หลวงปู่ดูลย์มีปกติเป็นคนพูดน้อย แต่เน้นการปฏิบัติเป็นสำคัญ คำสอนของท่านจึงมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือ มักจะเป็นเทศนาที่ใช้ถ้อยคำสั้น ๆ แต่รัดตรง เนียบคม และครอบคลุมใจความของการปฏิบัติธรรมที่ลึกซึ้ง ที่สำคัญ คำสอนของท่านจะเน้นย้ำแนวทางการเจริญสติด้วยการให้รู้ทันสิ่งที่เกิดขึ้นกับ “จิต” อันเป็นใจความหลักทั้งปวงของการเจริญภาวนาอยู่เสมอ^๖

หลวงปู่ดูลย์ อดุล ท่านเน้นการปฏิบัติภาวนามากกว่าการเทศนาสั่งสอน สำหรับพระสงฆ์และญาติโยมที่เข้าไปกราบนมัสการและขอฟังธรรมะ หลวงปู่มักจะทำให้ธรรมะสั้น ๆ แต่มีความลึกลับสูงชันเสมอ ท่านจะเทศน์เรื่องจิตเพียงอย่างเดียว โดยจะย้ำให้เราพิจารณาจิตในจิตอยู่เสมอ หลวงปู่เน้นเรื่องการปฏิบัติภาวนา ให้พิจารณาจิตในจิตจนรู้แจ้ง ท่านสอนว่า “หลักธรรมที่แท้จริงคือจิต จิตของเรานั้นแหละคือหลักธรรมอันสูงสุดที่อยู่ในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วมันไม่มีหลักธรรมใด ๆ เลย ขอให้เลิกละการคิด และการอธิบายเสียให้หมดสิ้น จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีประจำอยู่ในทุกคน” ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมสายพระกัมมัฏฐาน ทั้งพระภิกษุและฆราวาสให้การยอมรับว่า หลวงปู่ดูลย์ อดุล นับเป็นองค์เดียวที่มีความรู้ลึกซึ้งในเรื่องของจิต จนกระทั่งได้รับสมญาว่าเป็น “บิดาแห่งภาวนาจิต”^๗

จากการที่หลวงปู่ดูลย์ อดุล (พระราชวุฒาจารย์) เป็นพระกัมมัฏฐานผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ โดยท่านมีความโดดเด่นในด้านสายพระกัมมัฏฐานเป็นที่ประจักษ์ชัดดังกล่าวนั้นแล้ว ผู้วิจัยจึงสนใจเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อดุล) ในการปฏิบัติตลอดถึงหลักและวิธีการเผยแผ่ของท่านอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคณะสงฆ์พระพุทธศาสนา และสังคมโดยรวมสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อดุล)

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อดุล)

^๖ ปฐม นิคมานันท์ และคณะ, อดุล ไม้มีไผ่เทียม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒), หน้า คำนำ.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตไว้ ๒ ส่วน คือ

๑.๓.๑ บทบาทการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งผู้วิจัยศึกษาใน พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือประวัติและหลักธรรม อุดฺโธ ไม่มีใดเทียม ดำรงเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ บทบาทการเผยแพร่ธรรมของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) ซึ่งผู้วิจัยศึกษาคำว่าในผลงานการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) ที่เป็นบันทึกคติธรรมและธรรมเทศนาของท่านที่ได้มีการรวบรวมไว้ในสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ บทความ และแผ่นซีดี เป็นต้น

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ต้องการทราบบทบาทการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ต้องการทราบบทบาทการเผยแพร่ธรรมของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ ต้องการทราบการวิเคราะห์บทบาทการเผยแพร่ของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)เป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

วิเคราะห์ หมายถึง ไคร่ครวญ เช่น วิเคราะห์เหตุการณ์; แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อศึกษาให้ถ่องแท้

บทบาท หมายถึง การทำตามบท หรือการแสดงตาม, การทำตามบทโดยปริยาย หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ในที่นี้หมายถึง บทบาทหน้าที่ของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)ในการเผยแพร่ธรรม

การเผยแพร่ธรรม หมายถึง การขยายหรือทำให้มีปริมาณมาก การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา แพร่หลายออกไปในทุกสารทิศท่านของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

พระราชาณาจารย์ หมายถึง สมณศักดิ์พระราชคณะชั้นราชคณะที่ได้รับพระราชทาน

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หมายถึง ชื่อสามัญที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกชื่อท่าน และท่านเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ท่านเป็นพระสายวิปัสสนากัมมัฏฐานฝ่ายอรัญญวาสี

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระเจริญ วฑฺฒโน (มันจะนา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริขิตฺต) ผลการศึกษา พบว่า ท่านสอนประยุกต์ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายแก่ผู้ปฏิบัติ จึงมีทั้งภาควิชาการ ได้แก่ แนะนำวิธีการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่การสมาทานพระกัมมัฏฐาน การกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม การกราบแบบสติปัฏฐาน การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การนอนกำหนด และการกำหนดอริยาบถย่อย และภาคปฏิบัติ ได้แก่ สอนให้ลงมือปฏิบัติตามแบบฝึกหัดที่ ๑ – ๑๑ โดยมีการส่งและสอบอารมณ์ และการทวนญาณ เพื่อประเมินผลการปฏิบัติ^๔

ชนาคม บรรเทากุล ได้ทำการศึกษาเรื่องวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระอาจารย์ภัททันตะอาสภมหาเถระ อัครมหากรรมฐานาจารย์ จากการศึกษาพบว่า วิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระอาจารย์ภัททันตะอาสภมหาเถระ ท่านได้ให้ความสำคัญเรื่องวิธีการสอนที่ตรงตามพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกคือมหาสติปัฏฐานสูตร ได้แก่ (๑) การกำหนดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในอริยาบถนั่งกำหนด "พองหนอ – ยุบหนอ" เป็นอารมณ์หลัก, การกำหนดอริยาบถยืนและเดินเป็นการเคลื่อนไหว ที่เรียกว่า เดินจงกรม และใช้การนอนเป็นอริยาบถนิ่งไม่เคลื่อนไหว (๒) การกำหนดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดความรู้สึก หรือการเสวยอารมณ์ในอริยาบถทั้งนั่งทั้งเดินจงกรม (๓) การกำหนดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดตามคู่อการของจิต (๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดอารมณ์ทั้งหมด^๕

^๔ พระเจริญ วฑฺฒโน (มันจะนา), “การศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริขิตฺต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

^๕ ชนาคม บรรเทากุล, “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระอาจารย์ภัททันตะอาสภมหาเถระ อัครมหากรรมฐานาจารย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

พระมหาเข้มทอง ดนฺติปาโล (อุทฺธิลือไกร) ได้ศึกษาเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางของพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณฺโณ) พบว่า หลักการและวิธีการสอนวิปัสสนากรรมฐานของพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณฺโณ) มีดังนี้ (๑) บุกเบิกเบื้องต้นในการปฏิบัติ เช่น วิธีสมาทานพระกรรมฐาน การแผ่เมตตา เป็นต้น (๒) วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การกำหนดรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ ตัวอย่างการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กายเวทนา จิต และธรรม (๓) ศึกษาในประเด็นย่อยอื่นๆ เช่น การสอบถามอารมณ์ของผู้ปฏิบัติ รูปแบบการสอนวิปัสสนา ระยะเวลาในการสอน^{๙๙}

พระมหาศรีบุญ บุญญาโร ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา) ผลการวิจัยพบว่า ครูบาอินทจักรรักษาเป็นพระสงฆ์ที่ถือหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือหลักวิปัสสนากรรมฐาน ทุกอิริยาบถที่ท่านแสดงออกมาเป็นเสมือนท่านกำลังสื่อวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน สู่พุทธบริษัท โดยท่านครูบาขึ้นอยู่กับหลักการนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าคำสอนใดผิดไปจากหลักการที่ว่ามา ท่านครูบาจะออกมาชี้แจง แก้ไข ตอบโต้ คำสอนที่ผิดเหล่านั้น โดยมีหลักสำคัญที่ยึดถือสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ๕ ประการ คือ (๑) หลักสติปัฏฐาน ๔ (๒) หลักไตรสิกขา (๓) หลักตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟัง (๔) หลักธรรมาธิปไตย (๕) หลักสร้างปัญญา หลักสำคัญที่ครูบายึดถือ ๕ ประการนี้ อยู่ในกรอบของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ในงานวิจัย หลักทางพระพุทธศาสนาที่ท่านครูบายึดถือจึงสงเคราะห์เข้าในหลักที่สำคัญคือ หลักให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนเป็นสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอินทจักรรักษาประสบความสำเร็จเพราะท่านเป็นพระภิกษุที่ยึดมั่นในหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง^{๑๐๐}

พรรณราย รัตนไพฑูรย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โศภน ญาณสิริ) พบว่า

^{๙๙} พระมหาเข้มทอง ดนฺติปาโล (อุทฺธิลือไกร), “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางของพระครูโพธิสารคุณ (ประยงค์ อุปลวณฺโณ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

^{๑๐๐} พระมหาศรีบุญ บุญญาโร, “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

แนวการสอนและการปฏิบัติธรรมของพระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชค ญาณสิทธิ) ดำเนินตามเนื้อหาในพระมหาสติปัฏฐานสูตรและประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์โดยอาศัยแนวพระไตรปิฎก และแนวที่พระวิปัสสนาจารย์แห่งพม่าเป็นกรอบในการประยุกต์ เช่น เรื่องระบบหน่อคำบาลีในพระไตรปิฎก “วัด” เช่น “อณฺณาสี วตโกโกณฺทญฺโญ” พระอณฺณโกณทัตฺถะได้รู้แล้วหน่อ ภาษาพม่าใช้คำว่า “แต่” การเดินทางกรรมนั้นท่านประยุกต์มาจากบาลีว่า “ภิกขุ คจฺจนฺโตวา คจฺจามิติ ปชานาติ” ภิกขุเมื่อเดินก็รู้ว่ากำลังเดิน ส่วนการกำหนดพองยุบเป็นเพียงอุบายวิธีที่วิปัสสนาจารย์สอนให้กำหนดเพื่อให้รู้ธาตุต่างๆ ที่อยู่ในร่างกาย^{๑๒}

แม่ชีศิริวรรณ จำเริญบุญ ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษารูปแบบและวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานของพระอธิการสนอง กตปุญฺโญ วัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี พบว่า รูปแบบและวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานของพระอธิการสนอง กตปุญฺโญ นั้นมีความเป็นระเบียบในการรักษาข้อวัตรปฏิบัติอย่างถูกต้องตามพระวินัยและตรงตามอุดมคติในวิสุทธิมรรค และการกำหนดอานาปานสติปฏิบัติตรงตาม พระสูตรต้นปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค, สุมังคลวิลาณีอรรถกถาที่มณิกายมหาวรรค และได้ศึกษาถึงการฝึกสมาธิเบื้องต้นเน้นเรื่องความสงบ การสอนแบบอธิบายธรรมะ สามารถเข้าใจและกำหนดจิตให้สงบจากอารมณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ในการปฏิบัติกัมมัฏฐานของท่าน ตั้งแต่เริ่มทำกัมมัฏฐานกำหนดขึ้น เดิน นั่ง นอน ในอิริยาบถทั้งสี่ ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร พระสูตรต้นปิฎกที่มณิกายมหาวรรค หน้า ๓๐๒^{๑๓}

พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชินโรโส) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม ผลการศึกษา พบว่า สำนักวิปัสสนาวิเวก

^{๑๒} พรรณราย รัตนไพฑูรย์, “การศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ การศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชค ญาณสิทธิ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๓} แม่ชีศิริวรรณ จำเริญบุญ, “ศึกษารูปแบบและวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานของพระอธิการสนอง กตปุญฺโญ วัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

อาศรม ได้จัดวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเป็นระบบ และสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและ
อรรถกถา อันควรเป็นแบบอย่างแก่ผู้ปฏิบัติสืบไป^{๔๔}

มาลี อาณากุล ได้ศึกษาเปรียบเทียบกรรมฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะกับคัมภีร์
วิสุทธิมรรคและวิธีปฏิบัติกรรมฐานของสำนักวิปัสสนาอ้อมน้อยกับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ผล
การศึกษาพบว่า ทั้ง ๒ สำนักประยุกต์วิธีการและหลักการเจริญสติจากมหาสติปัฏฐานสูตร ตั้งเป็น
หลักการใหม่ที่ต่างกัน กล่าวคือ สำนักวิปัสสนาอ้อมน้อยประยุกต์ด้านวิธีการในมหาสติปัฏฐาน
สูตรมาเรียบเรียงใหม่เป็นหลักปฏิบัติ ๑๕ ข้อ เนื้อหายังคงส่วนเดิมไว้ มีการกล่าวถึงสภาวะธรรมที่
ปรากฏในพระอภิธรรมมัตถสังคหะและวิสุทธิมรรคประกอบการอธิบายด้วย ส่วนสำนักวิปัสสนาวัด
มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ประยุกต์ด้านการพิจารณาмайใจและอริยาบถออกมาเป็นหลักการใหม่แบบ
“พองหนอ – ยุบหนอ” โดยสังเกตการเคลื่อนไหวของหน้าท้องขณะหายใจเข้า – ออก มีคำภานาเฉพาะ
ซึ่งทำให้เกิดสมาธิได้ระดับหนึ่ง ส่วนใหญ่ใช้ความรู้จากวิสุทธิมรรคในการอธิบายลำดับญาณขั้นต่างๆ
ไม่เน้นถึงหลักสภาวะธรรมในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ^{๔๕}

พระปัญญา ธนปญฺโญ (บัวทอง) ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสมถกัมมัฏฐานใน
พระพุทธศาสนา มีใจความที่สำคัญดังนี้ว่า การปฏิบัติด้านจิตตภาวนา หรือการบริหารจิตด้วยการ
ปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งในเนื้อหาเมื่อก้าวถึงอันสงฆ์หลายประการ ตัวอย่างเช่น การเสริมสร้าง
กำลังใจในการดำรงชีวิต ได้ขณิกสมาธิหรือมีสติสมบูรณ์ขึ้น ทำให้เป็นคนมีวินัยเข้มแข็ง มั่นคง
ศึกษาเล่าเรียน มีความจำดีและแม่นยำขึ้น ทำให้คะแนนอยู่ในเกณฑ์ดี โรคบางชนิดหายได้
รับผิดชอบในหน้าที่การงาน สามารถเผชิญหน้าต่อเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างสุขุมรอบคอบ^{๔๖}

^{๔๔} พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชีโนร โส), “การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทาง
ของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

^{๔๕} มาลี อาณากุล, “การศึกษาเปรียบเทียบกรรมฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะกับคัมภีร์วิสุทธิ
มรรคและวิธีปฏิบัติกรรมฐานของสำนักวิปัสสนาอ้อมน้อยกับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์”, **วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕).

^{๔๖} พระปัญญา ธนปญฺโญ (บัวทอง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสมถกัมมัฏฐานใน
พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒).

อรทัย ท้าวสัน ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติกรรมฐานแบบวัดอโศการาม กับวัดพระธรรมกาย พบว่า การปฏิบัติกรรมฐานของวัดอโศการามดำเนินตามหลักการปฏิบัติ กรรมฐานในพระพุทธศาสนาซึ่งมีวิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๔๐ วิธี ผู้ปฏิบัติต้องเลือกเจริญวิธีที่ เหมาะกับจริตของตนเอง โดยมากจะใช้อานาปานสติ กายคตาสติ และพุทธานุสสติ ส่วนการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานก็ดำเนินตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตร ส่วนการปฏิบัติ กรรมฐานของวัดพระธรรมกาย เน้นการปฏิบัติตามวิชาวชิรกรรมกายคือเพ่งกลืนลูกแก้วหรือ พระพุทธรูปจนได้นิมิตลูกแก้วหรือนิมิตพระพุทธรูปแล้วกำหนดไว้ ณ ศูนย์กลางกายเกิดเป็นกาย ต่างๆ ๑๘ กาย โดยถือว่าการปฏิบัติตามวิชาวชิรกรรมกายเป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติ บรรลุธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา การสอนธรรมจากพระไตรปิฎกส่วนมากเน้นเรื่องทาน อานิสงส์ของทาน ศีลและมงคล ๓๘ ประการ^{๑๑}

พระสมภาร ฐิตญาโณ (สุขประเสริฐ) ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบหลักวิปัสสนา กัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกและแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้าน โนนทัน พบว่า หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กับแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัด โพธิ์บ้าน โนนทันนั้น มีความสอดคล้องกันเป็นส่วนมาก กล่าวคือ เป็นการปฏิบัติตามแนวทางของ มหาสติปัฏฐานสูตร จะแตกต่างกันเพียงการเลือกเฟ้นนำหลักธรรมที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ให้ เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้ก็เพื่อน้อมศรัทธาให้ผู้ปฏิบัติมีกำลังใจ ตลอดถึงเทคนิควิธีการ สอนและรูปแบบการปฏิบัติ จะมีลักษณะแบบบูรณาการเป็นการประยุกต์จากหลักฐานที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก ให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันได้อย่างดี ซึ่งก็ถือได้ว่าแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน วัดโพธิ์บ้าน โนนทัน ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ คือ ให้การศึกษาแก่พุทธบริษัทสี่ ใน ส่วนคันถธุระและวิปัสสนาธุระด้วยดีตลอดมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^{๑๒}

^{๑๑} อรทัย ท้าวสัน, “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติกรรมฐานแบบวัดอโศการามกับวัด พระธรรมกาย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑).

^{๑๒} พระสมภาร ฐิตญาโณ (สุขประเสริฐ), “ศึกษาเปรียบเทียบหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานใน พระไตรปิฎกและแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้าน โนนทัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

พระมหาสุธน ขสสีโล (ผลชอบ) ได้ศึกษาเรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา พบว่า แนวทางการสอนหรือวิปัสสนากรรมฐานในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการฝึกอบรมปฏิบัติกรรมฐานของพระพุทธศาสนิกชนทั่วไป คำสอนเรื่องวิปัสสนากรรมฐานนี้เป็นหลักคำสอนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาและยังมีประโยชน์เกื้อกูลอีกมากต่อสภาพสังคมในปัจจุบัน เพราะสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนจากเดิมอย่างรวดเร็ว ที่เคยเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายมาเป็นสังคมที่มีแต่การต่อสู้ คดิรน ทำให้การดำรงชีวิตประจำวันต้องประสบกับความทุกข์ทางกาย และทางใจ ซึ่งชีวิตปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยความสับสน วุ่นวายหลายๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากค่าเงินบาทลอยตัว ด้านสังคมและการปกครอง เป็นต้น สังคมจึงมีแต่การแข่งขันกันทุกกรณีและทุกรูปแบบเพื่อความอยู่รอดของแต่ละชีวิต จึงเป็นพลังผลักดันให้ชีวิตเหล่านั้นเกิดการแสวงหาหรือการค้นคว้ากลับมาซึ่งความสุขที่เขาขาดหายไป^{๙๕}

สรุป การทบทวนเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวกับหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ในเรื่องหลักธรรมและการปฏิบัติกัมมัฏฐาน มีทั้งภาควิชาการ ได้แก่ แนะนำวิธีการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่การสมาทานพระกัมมัฏฐาน การกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม การกราบแบบสติปัฏฐาน การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การนอนกำหนด และการกำหนดอิริยาบถย่อย แต่ละสำนักการปฏิบัติจะมีหลักการไม่เหมือนกัน เช่น แนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทันนั้น มีความสอดคล้องกันเป็นส่วนมาก กล่าวคือ เป็นการปฏิบัติตามแนวทางของมหาสติปัฏฐานสูตร จะแตกต่างกันเพียงการเลือกเฟ้นนำหลักธรรมที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักปฏิบัติ ดังผู้ศึกษามีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

^{๙๕} พระมหาสุธน ขสสีโล (ผลชอบ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้คือ

๑.๗.๑ ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก จากพระวินัยปิฎก และพระ
สุตตันตปิฎก

๑.๗.๒ ศึกษาเอกสารชั้นตติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา อรรถกถา งานวิจัย หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์
และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้รับทราบบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า

๑.๘.๒ ได้รับทราบบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดุลย์ อตุโล)

๑.๘.๓ ได้รับทราบการวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ของพระราชาณาจารย์ (หลวงปู่ดุลย์ อตุโล)